

Engellilerin rehabilitasyonunda ergoterapinin yeri

Dr. Öğr. Üyesi Devrim Tarakcı

1977 yılında Sinop, Gerze'de dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulunda lisans eğitimini tamamladı (1999). 1999-2002 yılları arasında İstanbul Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2002-2003 yıllarında askerlik görevi için Gülhane Askeri Tıp Fakültesi, Bilkent Rehabilitasyon ve Bakım Merkezinde nörolojik rehabilitasyon ünitesinde koordinatör olarak görev aldı. 2004-2013 yılları arasında birçok özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinin kuruculuğunu ve fizyoterapi koordinatörlüğünü yaptı. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Fizyoterapi ve Rehabilitasyon bölümünde doktora eğitimini tamamladı. Aynı yıl İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Fizyoterapi ve Rehabilitasyon bölümünde yardımcı doçent olarak çalışmaya başladı. 2014 yılından bugüne İstanbul Medipol Üniversitesi Ergoterapi Bölüm Başkanlığı görevini yürüten Tarakcı, pediatrik fizyoterapi, ergoterapi ve teknolojik rehabilitasyon üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Ergoterapi, kişinin günlük yaşamdaki bağımsızlığını ve toplumsal katılımını artırmak için anlamlı ve amaçlı aktiviteleri kullanan ve müdahale sürecinde kişiyi merkeze alan bir sağlık profesyoneli olarak tanımlanmaktadır. Ergoterapistler herhangi bir nedenle günlük yaşamda bağımsızlığı etkilenmiş ve/veya toplumsal katılımı kısıtlanmış kişiler ile çalışırlar. Kişiyi, çevreyi ve aktiviteyi analiz ederek bireyin istek ve ihtiyaçlarına yönelik özel aktivite temelli müdahale programları oluşturan ve bireyin fonksiyonelliği ve toplumsal katılımını artırıcı çalışmalar yapan; ev, okul ve işyerlerinin kişiye özel düzenlenmesinde müdahalelerde bulunan; herhangi bir sebeple toplumdaki dışlanan kişilerin hayata ve topluma yeniden adapte olmasını sağlayan sağlık profesyonelleridir.

Dünyada 100 yıllık geçmişi olan bu mesleğin ülkemizdeki geçmişi henüz çok yenidir. 2011 yılında Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde lisans eğitim programı olarak açılan ve 4 yıllık lisans eğitim sürecinde farklı bilgi ve yeteneklere sahip olan ergoterapistler, interdisipliner rehabilitasyon ekip elemanı olarak sağlık sistemi içinde yerini almaya başlamıştır. Şu anda Türkiye'de toplam 10 üniversitede ergoterapi bölümü bulunmakta olup bu

üniversitelerden mezun olanların sayısı yaklaşık 400 kadardır. Yaşam döngüsüne bakıldığında ergoterapistlerin yeni doğan bir bebekten palyatif bakıma kadar bütün yaşam döngülerinde aktif rol aldığını görmekteyiz. Engelli rehabilitasyonu ise çalışma alanlarının temelini oluşturmaktadır. Farklı yaş gruplarında engellilere yönelik ergoterapi yaklaşımları şu şekilde özetlenebilir:

1. Çocuk ve genç engelli bireylerde:

Erken dönemden itibaren çocukların gelişimlerinin takip edilmesi ve aktiviteleri gerçekleştirilmeleri için gerekli becerilerin kazandırılması uygulama hedeflerindedir. Ergoterapistler engelli çocukların büyüme ve gelişmeleri için önemli fırsatlar içeren oyun temelli uygulamalar ile çalışmaktadır. Bu müdahaleler ile beceri gelişimi ve katılımın güçlendirilmesi sağlanmaktadır. Ergoterapistler tarafından, engelli bireyin ailelerine de günlük yaşam aktivitelerinde bağımsızlık, günlük yaşamın düzenlenmesi, okul katılımının güçlendirilmesi ve çocukların becerilerinin ebeveynler tarafından nasıl desteklenmesi gerektiği konularında danışmanlık hizmeti verilmektedir. Klinik uygulamalar kapsamında çocuğun durumu, kişisel özellikleri ve çevresi göz önünde bulundurularak birey merkezli uygulamalar gerçekleştirilir.

2. Orta ve ileri yaş engelli bireyde:

Engelli bireyin algı, dikkat, bellek, dil, problem çözme, mantık, soyutlama, görsel-algısal ve görsel-uzaysal bilgi, öğrenme gibi bilişsel fonksiyonlarını içeren süreçlerdeki kayıpları, modeller çerçevesinde ele alarak fonksiyonu geri kazandırma ve bireyin günlük yaşama katılımını artırmaya yönelik ergoterapi müdahaleleri uygulanmaktadır. Ergoterapi müdahaleleri ile bilişsel, psikolojik ve fiziksel fonksiyonların artırılması, karşılaşılabilecek mimari engeller ve sosyokültürel çevrenin kısıtlamalarına karşın katılımı sağlamak için; çözümler üretmek, aktiviteyi kolaylaştırarak rehabilitasyona farklı ve bütüncül bir bakış açısı kazandırılmaktadır. Ergoterapistler, engelli bireyin rehabilitasyonunda görev alan diğer dinamik interdisipliner bağlantılar geliştirerek daha üretken, daha sağlıklı yaşamın sağlanmasında kişi merkezli ve bütüncül bir yaklaşım kullanır. Üretim, günlük yaşam ve sosyal alanlarda daha bağımsız ve daha mutlu bir yaşam için bireyin güçlüklerle başa çıkabilme potansiyeline odaklanır.

Rehabilitasyon, engellilik ve katılım:

Ergoterapinin sağlık sistemine getirdiği en büyük katkılardan birisi, Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlık tanımında da belirttiği gibi kişiyi etkileyen sağlık faktörleri ya da bozuklukların kişinin katılımına etkisini

Engellilerde Ergoterapi Uygulama Örneği

bütüncül olarak ele alınmasıdır. Engelli bireyin yaşı ve rolleri ile uyumlu katılım düzeyinin artırılmasıdır. Örneğin çocuk yaştaki bireyin yaşlıları ile oyuna dahil olması iken, çalışan bireyde mesleki rolün sürdürülmesi ve sosyal aktivitelere katılımın desteklenmesidir. Engelli bireyler için eğitime erişimi artırmak, ev temelli bakım ve eğitim hizmetleri sağlamak, istihdam teşvikleri sağlamak, çevre koşullarını ve planlamasını iyileştirmek ve kamusal alanları kullanıcı dostu hale getirmek, ülkemizin engellilere yönelik stratejik planında da yer almaktadır. Stratejik plan doğrultusunda katılım odaklı çalışan sosyal hizmet uzmanı, psikolog gibi rehabilitasyon ekibinin diğer üyeleri ile iş birliği içinde çalışılmalı ve konuya ait ortak projeler geliştirilmelidir. Ülkemiz rehabilitasyon ekibinin yeni bir üyesi olan ergoterapistin ve ergoterapistin sağladığı hizmetlerin yaygınlaşması ve bilinir hale gelmesi sağlandıkça engelli bireylere verilecek hizmetlerin kalitesi artacaktır. Bu kapsamda İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü ve Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayı iş birliği ile 2 yıldır yaptığımız Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayı Ergoterapi Hizmetlerinin Geliştirilmesi başlıklı projemizin çıktıları ve engelli bireylerden gelen geri dönüşler görüşlerimizi destekler niteliktedir (Resim 1).

Mesleki rehabilitasyon ve ergoterapi:

Mesleki rehabilitasyon, doğuştan veya sonradan hastalık, kaza gibi nedenlerle bedensel veya ruhsal sağlığı geçici ya da kalıcı olarak bozulmuş ve çalışma yeteneklerini kaybetmiş kişilerin fonksiyonel yeteneklerini tıbbi, sosyal, fiziksel, psikolojik ve işe yönelik yeniden en

yüksek seviyeye çıkarmak için yapılan koordineli çalışmaların tümü olarak tanımlanmaktadır. Engelli bireyin uygun bir işe yerleştirilmesi, korunması, mesleki danışmanlık, mesleki eğitim, en uygun iş alanının seçilmesi hizmetlerini kapsar. Ülkemizde bu kapsamda bakanlıkların desteği ile belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin çabaları sonucunda güzel mesleki rehabilitasyon örnekleri görmekteyiz. Ergoterapinin dünyada en çok çalıştığı alanlardan birisi olan mesleki rehabilitasyonda amaç engelli bireyin fonksiyonlarının değerlendirilmesi, beceri ve yeteneklerinin ortaya çıkarılması, varsa eski işine yoksa ekonomik anlamda kendisine bir döngü sağlayacak yeni işin belirlenmesi için kapsamlı ve metodolojik bir çalışma planlanmasıdır. Burada üzerinde durulması gereken ve mesleki rehabilitasyonun temeli olan bu süreçten geçen engelli bireylerin yeni işinden ekonomik bir kazancının olması, hayatını normal bireyler gibi sürdürebilir olmasıdır. Konu ile ilgili çalışmaların çoğaltılması, sosyal hizmet anlayışı, engelli bireyin hayata ve ülke ekonomisine katılımını artıracaktır.

ErgoActive: İstanbul Medipol Üniversitesi Ergoterapi Bölümü tarafından uygulanan bir proje kapsamında farklı sensörleri kullanarak, engelli bireyin yapmak istediği aktiviteyi sanal ortamda deneyimlemesini ve aktiviteyi geliştirmesini sağlayan; bu esnada ergoterapistin analiz şansı veren bir sistem geliştirilmiştir. ErgoActive sistemi ile aktivite analizleri yapıp değerlendirmeler diğer ekip elemanları paylaşarak rehabilitasyon sürecinin hızlanması sağlanmaktadır. Ergoterapistlerin farklı engel grupları için evrensel asistif teknolojilerin dünyada olduğu gibi

Dünyada 100 yıllık geçmişi olan bu mesleğin ülkemizdeki geçmişi henüz çok yenidir. 2011 yılında Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde lisans eğitim programı olarak açılan ve 4 yıllık lisans eğitim sürecinde farklı bilgi ve yeteneklere sahip olan ergoterapistler, interdisipliner rehabilitasyon ekip elemanı olarak sağlık sistemi içinde yerini almaya başlamıştır. Şu anda Türkiye’de toplam 10 üniversitede ergoterapi bölümü bulunmakta olup bu üniversitelerden mezun olanların sayısı yaklaşık 400 kadardır.

Bağcılar Belediyesi ve İstanbul Medipol Üniversitesi arasında imzalanan protokol gereğince Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayında bir yıl süreyle ergoterapi destek hizmeti verilmiştir. Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayı, Bağcılar'da ikamet etmekte olan engelli bireylere 37 branşta eğitim vermektedir. Sertifikalı ve sertifikasız kurslara devam etmekte olan engelli bireylere ergoterapi hizmetinin sağlanması Bağcılar Belediyesi Ergoterapi Hizmetlerinin Geliştirilmesi projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizde kişi bazlı ve adaptif olması yönünde çalışmalarda aktif olarak yer alması beklenmektedir. Engelli bireylerin günlük yaşam ve katılımını destekleyecek teknolojik çözümler ulaşılabilir ve erişilebilir hale gelmiş olacaktır (Resim 2).

Ergoterapistlerin Türkiye'de Engelli Hizmetlerindeki Katkısı

Sağlık Bakanlığı: 2015 yılından bu yana Sağlık Bakanlığı bünyesinde kamu hastanelerine ve Toplum Sağlığı Merkezlerine (TSM) ergoterapist ataması yapılmaktadır. Kamu hastanelerine atanan ergoterapistler ergonomi, pediatrik rehabilitasyon, görme engellilerin rehabilitasyonu, nörolojik rehabilitasyon, el rehabilitasyonu, yoğun bakım üniteleri ve Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinde (TRSM) psikiyatrik rehabilitasyon gibi farklı alanlarda görev yapabilmektedir. TSM'lere atanan ergoterapistler koruyucu rehabilitasyon içinde aktif bir şekilde çalışmaktadır. Koruyucu rehabilitasyon kapsamında gebeler, anneler, okul çağı

ErgoActive Mutfak Aktiviteleri Çalışma Örneği

çocukları, yaşlı bireyler gibi herhangi bir tanı almamış bireylerle çalışabilmektedirler. Bireylerin ilgi, istek ve ihtiyaçları dikkate alınarak gerekli ergoterapi ve rehabilitasyon müdahaleleri yapılmaktadır. Şu anda İstanbul, Trabzon, Adana, Bilecik, Çorum, İzmir, Van, Diyarbakır gibi şehirlerde ergoterapistlere kamu hastaneleri aracılığıyla ulaşılabilir.

Milli Eğitim Bakanlığı ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri: Ergoterapistler Milli Eğitim Bakanlığınca rehberlik ve araştırma merkezlerinde bireylerin günlük yaşam aktivitelerine katılmalarını geliştirmek amacıyla hizmet sunan personel olarak tanımlanmıştır. MEB'e bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ergoterapistin görevi; engelli çocuğun değerlendirmesini, günlük yaşam aktivitelerini, postür, denge, ince motor becerilerini, dikkat, dikkati sürdürme, modülasyon, duyu entegrasyonu, manipülatif beceriler, görsel motor kontrol, praxis (motor planlama), oyun becerileri, sağ-sol ayrımı, orta hattı çaprazlama, oküler-motor kontrol, görsel uzaysal algılama, hafıza, oryantasyon, planlama, yazı yazma eğitimi gibi akademik becerileri de içeren fiziksel, bilişsel-algsal becerilerin kazandırılması veya geliştirilmesi ile toplumsal entegrasyonlarını sağlamaktadır. Tanımlama yapılmasına rağmen, engelli modüllerinde görevlendirmeleri yoktur. Zorunlu olmayan personel statüsünde görev almaktadırlar. Yeni yapılacak düzenlemeler ile ergoterapistlerin de özellikle engelli bireylerin sosyal hayat ve katılım ile ilgili modüllerinde görev alması özel eğitim hizmetlerini daha kaliteli hale getirecektir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: Bakanlık bünyesinde huzurevleri, özel bakım merkezleri, umut evleri, bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezleri,

çocuk yuvaları ve kadın koruma evleri ergoterapistlerin çalıştığı merkezlerdir. Huzurevlerinde ergoterapistlerin görevleri arasında; yaşam alanı olan huzurevinin yaşlıya ve ihtiyaçlarına uygun düzenlenmesi; bilişsel-fiziksel ve psikososyal becerilerin korunması ve desteklenmesi, eşlik eden hastalıkların neden olduğu bozuklukların rehabilitasyonunda aktif olarak yer almak; yaşlı bireyin üretken yaşlanmasının desteklenmesi; kendine bakım aktivitelerini bağımsız sürdürebilmesi için rehabilitasyon desteğinin verilmesi; az görme rehabilitasyonunun yapılması; sosyal katılımın sağlanması; aile bireyleri ile etkileşimin devam ettirilmesi bulunmaktadır. Engelli bakım merkezlerinde ayakta veya yatarak hizmet alan engelli bireyler için; engelli bireyin istek ve ihtiyaçlarını temel alarak yemek yeme, giyinme vb. günlük yaşam aktivitelerinin eğitimi; hafıza, dikkat, yürütücü fonksiyonlar için bilişsel rehabilitasyonun uygulanması; manuel becerikliliğin, manipülasyon ve el becerilerinin artırılması; gerekli yardımcı teknolojik cihaz değerlendirmesini yapmak, önermek ve yardımcı cihazın eğitimini vermek; sosyal katılımı sağlamak amacıyla bireysel ya da grup müdahaleleri yapılabilmektedir. Ergoterapistin engelli bireylerin katılımını destekleyen diğer bir rolü; erişilebilirlik için gerekli değerlendirmeleri yapması ve interdisipliner bir ekiple birlikte erişilebilirliğin sağlanmasında görev alması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Engelli Bireylere Yönelik Ergoterapi Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi ve Kazanımları

Bağcılar Belediyesi ve İstanbul Medipol Üniversitesi arasında imzalanan protokol gereğince Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayı'nda bir yıl süreyle ergoterapi destek

hizmeti verilmiştir. Bağcılar Belediyesi Engelliler Sarayı, Bağcılarda ikamet etmekte olan engelli bireylere 37 branşta eğitim vermektedir. Sertifikalı ve sertifikasız kurslara devam etmekte olan engelli bireylere ergoterapi hizmetinin sağlanması Bağcılar Belediyesi Ergoterapi Hizmetlerinin Geliştirilmesi projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Proje 5 basamaktan oluşmuştur:

1. Engelli Bireyleri Tarama Aşaması
2. Engelli Bireylere Bakım verenleri Tarama Aşaması
3. Ev/Okul/İşyeri Ziyareti
4. Bireysel Ergoterapi Müdahalesi
5. Grup Ergoterapi Müdahaleleri

Ergoterapi ve rehabilitasyon aşamalarına göre destek hizmeti verilecek fiziksel, zihinsel, işitme ve görme engelli gruplarına ait var olan problemlerin tespiti; oluşabilecek problemlerin önlenmesi ve günlük yaşamda bağımsızlık seviyesini artırmak; el beceri ve kognitif fonksiyonlarını artırmak; mesleki rehabilitasyon ve istihdam olanaklarını artırmak; bu bireylere bakım veren kişilerin, engelli bakım verme konusunda bilgi ve bilinç düzeylerinin artırılması; bakım verenlerin bel ve boyun sağlığının korunması, oluşmuş problemlere ergoterapi ve rehabilitasyon müdahalesi; oluşabilecek problemlere koruyucu ergoterapi yaklaşımlarının uygulanması amacıyla organizasyonel bir yapı inşa edilmiştir. Projenin pilot

uygulanması kapsamında İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi bölümü Kasım 2017-Mayıs 2018 tarihleri arasında 24 hafta/1 gün boyunca uygulamalar yapmıştır. Engelliler Sarayında ilk değerlendirmesi alınmış engelli bireylerin evine ev ziyaretleri yapılmıştır. Ev değerlendirme formuna göre engelli bireyin katılımı için çevresel ve sosyal engellerin analizi yapılmış, ev içi fiziksel düzenlemeler önerilmiş, aile ile iletişimde olarak engelli bireyin ve bakım verenin hayatını kolaylaştıracak ev içi müdahaleler yapılmış ve engelli bireyin ailesine psikososyal destek verilmiştir. Gerekli raporlamalar engelli bireye ve aileye verilmiştir. Engelli bireylerin bireysel değerlendirmelerinden sonra birbirleriyle grup oluşturulabilecek bireylere bazı rehabilitasyon hizmetleri için grup oluşturularak müdahale edilmesi planlanmıştır. Bakım verenlerin bireysel değerlendirmelerinden sonra gruplar halinde eğitimler gerçekleştirilmiştir. Tüm katılımcıların sorunlarına yönelik olarak bireysel destek hizmeti verilmiş, gerekliliği durumunda ergoterapi programı uygulaması yapılmıştır. Bireysel desteğin yanı sıra Engelliler Sarayında açılmış veya açılacak olan atölye grup eğitimlerinden hangisine katılması gerektiği ile ilgili bireyin fonksiyonel becerilerine, istek ve ihtiyaçlarına uygun yönlendirme yapılmıştır. Bu sayede bireylerin mesleki rehabilitasyonunun sağlanmasında, bireyin değerlendirilmesinin yapılması, işin gerektirdiklerinin tanımlanması, uygun işe yerleştirme, işin takibi gibi aşamalar konusunda verilecek mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin temeli planlanmıştır. Proje kapsamında tekerlekli sandalye kullanan

21 yaşındaki Spina Bifida'lı bir bireye öğretilen tekerlekli sandalyeden yatağa transfer becerisi sonrasında; "Transfer tahtası konusunda çok rahat edeceğimi düşünüyorum. Bunu öğrenmeden önce kendimi ne kadar tehlikeye attığımı anladım. Deneme yaptıktan sonra tekerlekli sandalyeden yatağıma rahat ve kolay geçebileceğimi gördüm. Transfer tahtasını en kısa zamanda hayatıma geçireceğimi biliyorum. İleride bu benim için çok faydalı olacak." (N.B.) dediği kaydedilmiştir.

Sonuç

Ergoterapistler sağlıklı veya bir engele sahip tüm bireylerle çalışan? sağlık profesyonelleridir. Normal gelişim basamaklarının takip edilmesi, aktivite-rol dengesinin korunması, engelliğin önlenmesi ve engellilikle birlikte yaşamın devam ettirilebilmesi, yerinde ve sağlıklı yaşlanma için ergoterapiye duyulan ihtiyacın önemi artarak devam edecektir.

Kaynaklar

Crepeau, E. (2003). *Analyzing Occupation and Activity: A way of Thinking About Occupational Performance*. In E. Crepeau, E. Cohen and B. Schell (Eds.), *Willard & Spackman's Occupational Therapy* (pp. 189-202).

<https://www.aota.org/About-Occupational-Therapy/Erişim Tarihi 10.07.2019>.

Resmî Gazete, 22 Mayıs 2014, Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik, Sayı 29007.

Tarakcı & Tarakcı. *Rehabilitasyonda Teknoloji*. İstanbul Tıp Kitabevi-2019.

Yaşlılar İçin Ergoterapi, Hedef Yayınları, 2017, ISBN 978-605-9877-65-7.